

СУЧАСНЫ ЛІТАРАТУРНЫ ПРАЦЭС: ПРАБЛЕМЫ ЗМЕСТУ І ФОРМЫ

Ваньковіч А.В. (Мазыр, Беларусь)

“РАЗЛІЧАННЯ НА СУПЕРАЖЫВАННЕ...”: МАЙСТЭРСТВА В. КАДЗЕТАВАЙ У ЖАНРЫ АПАВЯДАННЯ

Даючы некалі высокую ацэнку кнігам пісьменніцы Валянціны Кадзетавай па тэматыцы і эстэтычнай скіраванасці, пісьменнік У. Саламаха назваў яе творчасць “заўважным вяртаннем сапраўдных чалавечых пачуццяў у літаратуру” [1, с. 4]. Прайшло амаль пятнаццаць гадоў, а яго словы, здаецца, не страцілі сваёй значнасці. Кожны зборнік пісьменніцы, кожная аповесць або апавяданне – гэта калейдаскоп чалавечых перажыванняў, эмоцый, мараў і мрой, узлётаў і падзенняў, перамог і расчараванняў.

Назву апошняй кнізе В. Кадзетавай “Шкляная зорка” (2008) дало аднайменнае апавяданне, і гэта не выпадкова. Паэтэса і крытык Ж. Капуста сцвярджае: “Шкляная зорка – сімвал страчанай чалавечай надзеі на цуд паразумення і шчасця – сваім спадманлівым святлом так ці інакш асляпляла герояў кожнага твора” [2, с. 6]. Герой апавядання “Шкляная зорка” Паўлік па-даросламу расчароваўся яшчэ ў дзяцінстве, калі пабег за казачнай зоркай над вёскай. «А потым, па-старэчы ссутулены, размазваючы па твары горкія слёзы, ён павольна сунуўся назад: “зорка” аказалася звычайным аскалёпкам зеленаватага шкла» [3, с. 192]. Пасталеўшы, герой апавядання не можа забыцца пра той выпадак: “Дзе цяпер той хлопчык Паўлік са сваёй па-даросламу балючай крыўдаю? Няма. Ёсць сталы мужчына Павел Максімавіч, які паспяхова робіць службовую кар’еру, забяспечвае сваю сям’ю, ходзіць на банкеты і ўсё радзей узнімае твар да зорнага неба. Ужо нават цяжка ўспомніць, калі тое было апошні раз” [3, с. 193]. У яго жыцці ёсць усё, але часам “варухнецца ў сэрцы неспатоленае жаданне чагосьці незвычайнага, і тады ажывае даўня дзіцячая крыўда і пачынаецца незразумелая душэўная немач” [3, с. 193]. Прагнучы сапраўднага кахання, Павел завёў каханку Зіну, але жонка выкрыла здраду, і Зіна вымушана была звольніцца. Калегі далі Паўлу мянушку “сексуальны банкрут”, яму не даюць спакою рамантычныя сны пра сапраўднае каханне і Паліну, якая яго некалі кахала і якую Павел у свой час кінуў дзеля жонкі. Званок Паліны з гасцініцы горада, у якім жыве Павел, быў доўгачаканай нечаканасцю. Будучы замужам, маючы дзяцей, Паліна, як і раней, кахала Паўла, штогод збіралася прыехаць і толькі цяпер пераадолела страх. Мара магла б споўніцца праз гадзіну. У гасцініцы нечакана для сябе Паліна прачытала апавяданне, здаецца, пра іх з Паўлам гісторыю і перадумала сустрэцца

з ім: “Як жа далёка мара ад звычайнага жыцця! Пуста было вакол яе, пуста ўсярэдзіне” [3, с. 198]. Яна дакарае сябе, што пайшла на афёру і флірт, выцягнула сябе і Паўла са звыклага жыцця. Калі Павел купляў ружы для яе, яна ўжо сядзела ў вагоне і, “нібы закляцце, паўтарала словы з прачытанага ў гасцініцы апавядання: “Не чакай світаньня пасля світаньня...” [3, с. 199]. Так пісьменніца вуснамі Паліны, здаецца, сцвярджае адвечныя філасофскія ісціны – усяму свой час, таму цаніць трэба кожнае імгненне жыцця, бо страчаная некалі магчымасць больш ніколі не паўторыцца.

Сваю магчымасць убачыць маці жывой і здаровай страціў і герой апавядання “Пуховая хустка” Алесь, які за год не знайшоў часу адказаць на матчын ліст, і вось ён едзе з заробкаў да маці ў госці, везучы ёй падарункі, у ліку якіх – пуховая хустка. Па дарозе дадому герой адчувае настальгію па родных мясцінах і дарагім чалавеку: “Вось ён, адзінокі падарожнік, волкім восеньскім вечарам ідзе да звычайнай, якіх тысяча, вёсак, стомлены, галодны і ... шчаслівы. Шчаслівы, бо ведае: нідзе і ніхто не чакае яго так, як там, у сціплай вясковай хаце, якая ўлетку хаваецца ў пышняй зеляніне, а цяпер самотна пазірае на асірацелыя шпакоўні ў аголеным да празрыстасці садзе, не кранутыя першымі замаразкамі гронкі каліны ў агародчыку пад вокнамі” [3, с. 184]. Не даюць спакою Алесю і ўспаміны пра першае яго каханне: “Алесь саступіў са сцежкі і спыніўся пад яблыняй, дзе ён некалі доўга-доўга, аж да самай раніцы, развітваўся з Нінай... Пад гэтай жа, тады зусім яшчэ маладой яблыняй, ён упершыню пацалаваў Ніну. <...> Толькі ён здрадзіў свайму каханню. І цяпер ужо нічога нельга паправіць. Нават няма ў каго папрасіць прабачэння. Хіба што ў гэтай вась яблыні?” [3, с. 185].

Здаецца, пісьменніца наўмысна доўгім шляхам героя дадому, яго шматлікімі настальгічнымі ўспамінамі сцвярджае ісціну пра хуткаплыннасць і незваротнасць жыцця і аддаляе той драматычны момант, калі суседка Карпенчыха паведаміць яму пра смерць маці і яе пахаванне. Аказалася, яго жонка, баючыся сарваць паездку Алеся на заробкі, не сказала яму пра некалькі тэлеграм з вёскі. Дзеля гэтай жанчыны Алесь некалі здрадзіў свайму першаму каханню, а цяпер з-за яе нават не развітаўся з маці. На яе магіле герой упершыню даў волю слязам: “Плакаў ён доўга, распачна, па-дзіцячы выціраючы слёзы сціснутымі кулакамі. Потым дастаў з торбачкі пуховую хустку, разаслаў на магіле і, асцярожна паклаўшы на яе калінавыя галінкі з цяжкімі чырвонымі гронкамі, пайшоў з могілак” [3, с. 191]. Пасля “першай раніцы ў апусцелай бацькоўскай хаце” ён, відаць, ніколі ўжо не даруе жонцы таго, што яна зрабіла.

Вечная тэма кахання гучыць і ў апавяданні “Незавершаны сюжэт”. Недарэчна абарвалася ў аўтааварыі жыццё галоўнага героя Мішы, які, страціўшы жонку, пачаў вяртацца да жыцця, пакахаўшы Яе. У яго ёсць многае ў жыцці – дачка, кватэра і катэдж, набытыя сваімі мазалямі на лесанарыхтоўцы за мяжой. Ёсць дастаткова грошай, якія цяпер маглі б

уратаваць ад смерці хворую жонку (герой жыве з пачуццём віны за яе смерць) і якіх так не хапала тады... Выпадковасць, аўтааварыя абарвалі мары пра Яе і жыццё Алеса: "...А ці не яны, выпадковасці, у асноўным і вызначаюць наш лёс?" [3, с. 160], – такое пытанне не раз задаваў ён сабе. Смерць стала для героя апавядання “карай нябеснай за нецярплінасць, за празмерную ўпэўненасць у магчымасцях звычайнай зямной істоты або той жа нябеснай міласцю, міласцю збавення?” [3, с. 164–165], – такое пытанне задае ўжо пісьменніца В. Кадзетава нам, чытачам.

Твор арыгінальны па форме – гэта апавяданне ў апавяданні (сын пісьменніцы знайшоў сшытак-дзённік галоўнага героя на месцы аварыі). Драматызм апавядання ўзмацняецца згадваннем “Искушения” А. Купрына – непераўздызенага рускага аўтара твораў пра сапраўднае каханне. Сябра Мішы раіў пачытаць яму гэты твор, каб кантраляваць свае пачуцці. Увогуле, В. Кадзетава – настаўніца Лукскай сярэдняй школы Жлобінскага раёна, выпускніца Мінскага педінстытута імя Горкага – “надзяляе ўсіх сваіх герояў, незалежна ад іх сацыяльнага статуса і прафесіі, філалагічнай эрудыцыяй, укладваючы ў іх вусны і галовы шматлікія паэтычныя цытаты і літаратурныя алюзіі” [2, с. 6], што робіць творы эстэтычна багатымі і запамінальнымі. Галоўныя гераіні яе апавяданняў і аповесцяў часцей за ўсё – людзі творчыя, як правіла, пісьменніцы або настаўніцы з філалагічнай адукацыяй, што ўжо дае падставу называць творчасць В. Кадзетавай аўтабіяграфічна-рэалістычнай. Рэалістычнасць узмацняецца яшчэ і тым, што падзеі большасці апавяданняў адбываюцца ў канкрэтных беларускіх гарадах і вёсках – Цімкавічы, Баркоўка (“Пуховая хустка”), Ліпкі, Асіннікі, Гомель (“Шчасця табе, бабыль...”)

У апошнім з названых твораў пісьменніца зноў звяртаецца да творчасці А. Купрына, праўда, неаднаразова цытуе ўжо яго “Гранатавы браслет” – адзін з самых узнёслых і самых трагічных твораў пра каханне. Гэта любімы твор галоўнай гераіні Ніны – былой настаўніцы, якая зарабляе на жыццё, гандлюючы цацкамі, таму што расчараваная ў сучасных інавацыйных тэхналогіях, у моладзі, разбэшчанай парнаграфічнымі тэлебачаннем, часопісамі (гарталі падчас адкрытага ўрока па Купрыну і хіхікалі; вучаніцы, жадаючы атрымаць вызваленне ад экзаменаў, спекулююць сваёй ранняй цяжарнасцю і інш.). Яе пастаяннай спадарожніцай з’яўляецца настальгія па вёсцы яе дзяцінства, памяць пра бацькоў, аднак сад даўно зганьбаваны, хата расцягваецца на кавалкі, а некалі перакананы бабыль Уладзік, з якім у маладосці пастаянна разам хадзілі ў грыбы, раптам нечакана сустрэў сваю былую каханую, што некалі за два тыдні да вяселля здрадзіла яму. Цяпер яна развялася з мужам, і раней прынцыповы і непрыступны Уладзік гатовы ажаніцца з ёю. Ніна адчувае расчараванне ў жыцці, робіць пераацэнку каштоўнасцей. Уладзік дараваў здраду каханай, а Ніна зноў падумвае пра вяртанне ў школу. Радкі Купрына “Да святится имя твоё...” гучаць рэфрэнам у апавяданні і не даюць ёй спакою.

“Сшытак у чорнай вокладцы” – таксама апавяданне ў апавяданні, паколькі гераіня-пісьменніца на аснове гісторыі са сшытка свайго бацькі піша свой, новы твор. Ужо назва апавядання прарочыць драму. Сапраўды, у творы востра ўзнімаецца тэма страты роднага чалавека – бацькі: “Што можа параўнацца з першай у жыцці стратаю? Раней я нават уявіць сабе не магла, як гэта балюча – страціць блізкага чалавека” [3, с. 203]. На працягу ўсяго апавядання галоўнай гераіні не дае спакою настальгія па маленству, калі яны з братам слухалі “прыдуманья бацькам казкі пра Івана-палкоўніка, хлопчыка Небаяку, дзядка Баравіка. Усе героі яго казак былі дужыя, смелыя і добрыя, акрамя хіба пачварнага Саракапуда-страхалюда з гумавым горлам. Але Саракапуда мы не баяліся, бо ў сваё гумавае горла ён пхаў толькі дрэнных і непаслухмяных дзяцей, а мы з братам, вядома ж, былі самыя лепшыя ў свеце” [3, с. 203]. Бацька вадзіў іх у лес па ягады, вучыў назвам раслін, дрэў, грыбоў, птушак, ствараў “цуда-дрэвы” з “цукеркамі ў яркіх абгортках” [3, с. 204], вучыў чытаць, пісаць, прывозіў з паездак гасцінцы, кніжкі, шакаладкі і нават “дэфіцытныя па тым часе апельсіны” [3, с. 204].

Сорамна і крыўдна становіцца за аддаленне ад бацькі ў юнацтве, калі гераіня твора рвалася на вучобу з Гомеля ў сталіцу, забываючы пісаць бацьку і наведваць яго. Тады галоўным у жыцці было першае каханне: “Я перастала ездзіць дадому, не адказвала маці на яе лісты, амаль ніколі не ўспамінала пра бацьку. Цэнтрам Сусвету цяпер для мяне быў Ён, адзіны, непаўторны, амаль незямны” [3, с. 205]. Ахвяравала дзеля каханага вучобай (універсітэт заканчвала завочна), кар’ерай (“з універсітэцкім дыпламам я працую лабаранткай у школе”) [3, с. 205], творчасцю. Радасць быцця бачылася ў сыне, сямейным шчасці. Але ў душы гераіні “неяк непрыкметна ... чамусьці пачало прачынацца неакрэсленае, хісткае пачуццё ўнутранага дыскамфорту, уласнай непаўнацэннасці” [3, с. 206], ёй было вельмі сорамна і балюча. Калі ў старых рукапісах з асабістымі не закончанымі некалі творамі знайшла бацькаў сшытак у чорнай вокладцы, яна нібы прачнулася: «Нельга да канца, без астатку, растварацца ў іншым чалавеку, асабліва калі маці-прырода адшкадавала табе часцінку свяшчэннага агню – “божую іскарку”, бо рана ці позна тая ж прырода спытаецца ў цябе, як ты распарадзіўся бясконным яе дарам» [3, с. 207]. Гэта стала штуршком для пачатку працы над першай апавесцю – «запозненым пакаяннем перад звычайным чалавекам незвычайнай душы. Я назаву яе вельмі проста: «Аповесць пра бацьку» [3, с. 207]. З вялікім натхненнем В. Кадзетава і яе гераіня вяртаюцца да любімай справы: “...уладкоўваюся за сталом і на імгненне заміраю ў прадчуванні вострай, амаль фізічнай асалоды, з якой зараз парушу некранутую чысціню старонкі першым, у пакутах народжаным і трапятліва выпэставаным радком” [3, с. 200].

Герой аднайменнага апавядання “Коля Косцікаў” – пажыццёвы боль настаўніцы рускай літаратуры Тамары Віктараўны. Ёй не дае спакойна жыць сорам і пачуццё віны за ўрок па раману Астроўскага “Як закалялася сталь”. Коля тады даказваў настаўніцы, што Карчагін – забойца, які не можа быць узорам для моладзі, і сарваў у чарговы раз урок літаратуры. Пра аўтара твора ён пераканаўча і па-філасофску даказваў: «Але ж ён сказаў і тое, што жыццё даецца чалавеку ўсяго адзін раз. Адзін раз! Дык чаму ж трэба абавязкова шукаць цяжкасці, здзяйсняць подзвігі, пакутаваць і асуджаць на пакуты родных табе людзей дзеля шчасця нейкіх “будучых пакаленняў”? А ці не больш разумна было б проста жыць і рабіць дабро сабе і сваім блізкім?» [3, с. 226–227]. Тамара Віктараўна назвала тады Колю здраднікам, дэзерцірам і выгнала з класа пасля яго слоў: “А я не хачу быць салдатам. Я хачу проста працаваць, пісаць вершы, слухаць музыку, мець добрую сям’ю, свой дом. Я хачу жыць доўга-доўга, каб дачакацца прапраўнукаў, таму і не збіраюся быць салдатам” [3, с. 227]. “Фармальна педагог праў – ён транслное ідэі, прадпісаныя праграмай. Ён не абавязаны цырымоніцца з вучнем, які зрывае адкрыты ўрок”, – упэўнена В. Паўлючэнка [4]. Але адно неасцярожнае слова можа зламаць лёс чалавека. Праз год Коля стаў салдатам, а яшчэ праз паўгода радавы Косцікаў быў узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі: “Ордэн і цынкавую труну ягоным бацькам прывезлі якраз у той дзень, калі Колю павінна было б споўніцца дзевятнаццаць...” [3, с. 228]. Настаўніцы ўсё жыццё сніцца жудасныя сны, у якіх яе сын паўстае ў Колевым абліччы. Адчай і пачуццё віны спадарожнічаюць ёй пажыццёва.

Апавяданні В. Кадзетавай чытаюцца на адным дыханні. Нездарма У. Саламаха пераканаўча сцвярджае: “Гэта – чыстыя творы пра чалавечыя пачуцці. Даверлівыя. Разлічаныя на суперажыванне. Боль. Сум. Чаканне радасці. Сповідзь жаночай душы” [1, с. 4]. Яны вабяць актуальнай тэматыкай, нечаканасцю сюжэтных паваротаў і адметнасцю кампазіцыйнай будовы, аўтабіяграфічнасцю і рэалістычнасцю. “А галоўнае, што ўдалося В. Кадзетавай, – ніякага маралізатарства, затое велізарная любоў да ўсіх персанажаў і імкненне зразумець” [4].

Літаратура

1. Саламаха, В. Любовные повести от “Малодосці” (В. Кадетова и Т. Мушинская / В. Саламаха // Совет. Белоруссия. – 1998. – 12 ноября. – С. 4.
2. Капуста, Ж. Услед за “Шкляной зоркай”: [рэц. на кнігу “Шкляная зорка”] / Ж. Капуста // Літ. і мастацтва. – 2008. – 29 жніўня. – С. 6.
3. Кадзетава, В.М. Шкляная зорка: аповесці, апавяданні / В.М. Кадзетава. – Мінск: Маст. літ., 2008. – 231 с.
3. Павлючэнка, О. Пикантная история о том, как пристойная интеллигентная семья пытается заработать (Рубрика “Книжная коллекция “КП”: Что почитать в свободное время (Проза. “Шкляная зорка”. Валянціна Кадзетава)) [Электронный ресурс] / О. Павлючэнка // Комсомольская правда. 31.03.2009. – Режим доступа: <http://kp.by/daily/24269/465265/>. – Дата обращения: 01.08.2011.